

РЕЦЕНЗИЯ

по конкурс за заемане на академичната длъжност **доцент** за професионално направление 2.1. Филология, история на българския език, за нуждите на Секцията за история на българския език в Института за български език „Проф. Л. Андрейчин“, съгласно обявата в „Държавен вестник“, бр.9/ 02.02.2016 г.

кандидат: **Ваня Ангелова Мичева**, с научна степен д-р, гл.асистент в Института за български език „Проф. Л. Андрейчин“, БАН.

Рецензент: **Емилия Илиева Пернишка**, д.ф.н. проф. чл.-кор. в Института за български език „Проф. Л. Андрейчин“, БАН

Кандидатката д-р Ваня А. Мичева е научен сътрудник I ст. в ИБЕ от 2005 г. Приложила е необходимите документи за настоящия конкурс от които се вижда, че тя отговаря на изискванията за акад. длъжност доцент. Научната ѝ дейност накратко може да се обобщи така:

а) Носител е на научна ст. „доктор“ от 2011 г. в проф. направление „история на българския език“ след защита на дисертация на тема: „Паратактични отношения в историята на българския книжовен език“;

б) Има над 30 г. трудов стаж, от които – 20 г. като научен сътрудник – изследовател в областта на историята на бълг. език в секцията по история на българския език и по-точно – върху историческа лексикология и лексикография, исторически синтаксис и историческа лингвокултурология.

в) Представя като **хабилитационен труд** за настоящия конкурс книгата **Картината на света в езика на новобългарските дамаскини** (2015. 284 с.).

4) Освен тази книга дейността ѝ обхваща над 50 завършени научни труда по специалността (от които посочените 2 монографии, втората написана след получаване на н. ст. д-р), 6 самостоятелни студии и 38 статии, свързани с проблематика по специалността на конкурса, от които 18 след получаване на н. ст. (публикувани и под печат), съавторство в 4 речника върху историята на бълг. език и в 1 енциклопедия, 6 учебни помагала за гимназиалния курс по български език. Към научната ѝ активност се прибавят редица статии – персоналии за годишници на личности, научни рецензии за книги, научно-популярни изяви по медии, превела е уводен текст на речник (над 40 стр.), написала е текст за научно-популярен филм и др.

г) Освен това тя е активен участник в 15 конференции, както и рецензент на няколко книги.

В. Мичева е част от научен колектив, в който е работила и работи върху крупни научни проекти за изследване на историята на българския език. Повечето от тях са успешно завършени, често – върху въпроси, които се поставят за пръв път и са приноси. Такива са: *Проучване на старобългарската лексика като част от славянското*

християнско културно наследство. 2007–2009; *Компютърни и интерактивни средства за исторически езиковедски изследвания* (съвместен проект на СУ "Св. Климент Охридски", Факултет по славянски филологии и Институт за български език – БАН.) 2010–2011 г.; *Издание и изследване на писмени паметници от IX – XIX в. като част от културно-историческото наследство и националната идентичност* с подтема *Картината на света в езика на новобългарските дамаскини*. 2012–2014 г.; *Информатика. Граматика. Лексикография*. (съвместен проект на СУ "Св. Климент Охридски", Факултет по славянски филологии и Институт за български език – БАН.) 2012–2014 г., *Руски езиковеди българисти от XIX в.* и *Руски езиковеди българисти от XX в.* и *Славянската ръкописна и старопечатна книжнина - езиково-текстологични и културологични аспекти*. 2012–2014 г. с подтема *Лингвокултурните концепти горе и долу в езика на новобългарските дамаскини*. Съавтор е в няколко исторически речника: *Старобългарски речник*, т. I и II. 1982 – 1988 г., в *Речник на Бдинския сборник от 1360 г.* 1990 – 1994 г., *Речник на произведенията на Патриарх Евтимий*. 2003–2006 г.; *Речник на книжовния български език на народна основа от XVII в.* (2012 г.).

Тази дейност представя един много активен учен, изявен както чрез множество самостоятелни проучвания и научни участия, така и чрез популяризиране на научни произведения, научно-образователна дейност и др.

По-разгърнато по разработките на кандидатката може да се отбележи следното: както личи от заглавията, трудовете на В. Мичева засягат разнообразна езиковедски и културни проблеми главно в областта на историята на българския език, изяснявайки научно, но заедно с това популярно и интересно, непознати страни на старобългарската лексика.

Първата ѝ книга „Паратактични отношения в историята на българския книжовен език“ (2013), доразвива въпроси от докторската дисертация, затова ще я спомена бегло. В нея се изследват старинни съюзи с техните значения и се представя развитието на езика чрез тяхната подмяна с други, по-съвременни народни съюзи, запазени до днес, а също – появата на нови синтактични отношения.

Представеният хабилитационен труд – книгата **Картината на света в езика на новобългарските дамаскини** (2015. 284 с.), разглежда проблематика, нова за българската историческа лексикология и може да се каже убедено, че е оригинален и приносен.

Посредством значими за общуването и светогледа културни концепти и техния езиков израз Мичева изследва оригинални проблеми от развитието на езика и мисленето на българина от старобългарския период до езика на новобългарски дамаскини през XVII в. Подобно изследване се прави за пръв път. Задълбочено се проследява развитието на поредица значими християнски концепти като **добро** и **зло**, **правда** и **грях**, **светлина** и **тъмнина**, **свое** и **чуждо**, които определят съществена част от християнския мироглед и преплитането между традиционната и християнската културна традиция. Проучено е историческото формиране през старобългарския период на

семантиката на концептите, както и на други синоними или антонимни поредици, свързани с основните двойки, които допълват концептуалното им съдържание (напр. **благ, благодет, жесток** и мн.др.). Отбелязва се, че това съдържание в християнския си аспект се формира именно през старобългарския период (2/с.24) – напр. *доброто* се противопоставя на *злото* по три признака (отношение към бога, към християнските ценности и към другите хора – 2/30, злото се свързва с дявола и с несправедност или беда, мъка, *бездна* има смисъл на *ад*, както и *преизподная* – 2/133, *небо* е мястото, където живее бог, *светлото* и *бялото* са сакрални и мн. др.). Интересни факти и изводи има около концептите *светлина* и *тъмнина* и тяхното християнско и културно осмисляне. Заедно с тях е разгледана семантиката и на основни лексеми като *бял* и *черен*. Богати културоложки познания се извличат от семантиката в старата книжнина и в региона на Балканите от концептите *свое* и *чуждо* и покрай тях – от семантиката на *вътре* и *вън*, *близо* и *далече* и др. Тези изводи, както и по-общият – за модела на света в новобългарските дамаскини – се правят главно върху данните на българската средновековна книжнина – от старобългарските класически произведения до новобългарските дамаскини, но и с оглед на допълнителна богата литература. Отбелязано е развитието на някои лексеми както по форма (напр. лексемата *добрин* се появява през по-късни векове – 2/51 и др.), така и по съдържание (*благо* в знач. *блаженно* – 2/57, *кривда* – 2/93, иновация са антонимите *добротомисленник* / *злотомисленник* и мн. др.). Авторката се опитва да вникне дори в предхристиянски митологични представи. В резултат е представено свое виждане за конструкцията от знания на средновековния българин. Съдържанието е обогатено с много съпоставки на текстове от различни произведения или на еднакви текстове от различно време, с количествени данни за употреба на някои думи, с разяснения на християнски виждания и редица други културни познания, свързани с народни вярвания, исторически традиции и под. Правят се важни изводи за развой на езика към приближаване до говоримия, към търсене на разбираемост в текстовете. Обоснован с достатъчно материал и приносен е изводът, че в изграждането на разгледаните концепти вземат участие всички езикови равнища, а не само лексико-фразеологичното.

Книгата е оценена и наградена като *най-добър езиковедски труд и научно постижение* за 2015 г. Приносите на труда са по редица посоки: 1. Самият поставен проблем е особено актуален в науката от последните десетилетия. Мичева добре разглежда неговата същина и актуалност в краткото въведение „Теоретични подходи към изследването“. Тя правилно обръща внимание, че концептите очертават не само етноцентрични особености на мисленето (според Вежбицка), но и „обща за много национални култури сакрална тематика“, свързана с християнски ценности (по Бартмински). 2. Проучени са текстовете на редица дамаскини. Интересни и ценни са съпоставките на преработени в новобългарските дамаскини текстове на Климент Охридски и Патриарх Евтимий с оригиналните текстове. Лингвокултурните концепти са изследвани уместно както чрез няколко основни лексеми за концепта, така и, както се отбелязва, чрез поредица близки по значение думи и изрази, оформящи ядрото на концептосферата, също и някои периферни за тази семантика лексеми и словосъчетания. 3. Задълбочеността на проучването се проявява в това, че то е

направено върху всички езикови равнища – лексикално, словообразователно, морфологично и синтактично, а също – посредством многобройни диахронни и текстологични съпоставки, сравнения с данни от диалектите и съвременния език. 4. Освен в този труд, и в редица други публикации оригинално са разгледани синтактичните отношения в развитието на българския книжовен език, семантичните промени и функции на съюзите и се отбелязва историческата приемственост. 5. С оглед на развитието на книжовния и говоримия език и на проявите на аналитизъм са уточнени някои периоди от развитието на езика и са направени обобщения за духовното развитие на народа. 6. Постиженията на книгата могат да обогатят изучаването на старобългарския език и историята на езика във висшите училища, както и познанията по исторически синтаксис, лингвокултурология и когнитивистика.

Приносен е не само разгледаният хабиталитационен труд, но също и студии и статии на кандидатката върху историческия синтаксис (13, 22, 23, 31, 35, 36 и др.), където се обобщават и доразвиват идеи от основната ѝ монография в допълнителни аспекти, особено по въпроси на съюзите (14, 15, 19, 20, 38, 40). Много интересни и със свое значение като подробен коментар са разработки върху виждането за света или за някои митологеми (напр. „световното дърво“ или дървото на познанието – 25, за културоложкото осмисляне и значение на „солта“ – 26, за „поста“ и въздържанието в българската народна култура – 34, за лексемите „стар и млад“ – 45 и др.). По въпроса за световното дърво се привеждат различни мнения в науката и собствени аргументи от старобългарски текстове. Някои от тях, според мен, вероятно са спорни (напр. отъждествяването на световното дърво с кръста на разпятието – кръстно дърво).

Освен това тя представя и други публикации с по-широка и различна проблематика – за мястото на Инст. за бълг. ез. като център за лингвоисторически изследвания и трудове (46, 44), за изработваните в него исторически речници (47), за делото на видни българисти и историци на езика (9), на видни книжовници (17, 18), върху лексемата *София* в развитието на българската култура (41), по въпроса за връзката между българската и руската лингвистика в края на ХХ в., за историколингвистичните проучвания в ИБЕ и техните постижения (44) и др.

Значимо научно участие кандидатката има като лексикограф. В историческите речници Мичева взема участие като съавтор, редактор и научен секретар. Трябва да се подчертае, че нейното авторско участие е върху семантиката на най-абстрактните и сложни като лексикографски обект думи – прости, сложни и съотносителни съюзи. Тя разглежда семантиката и употребите им обстойно, с оглед на съвременни лексикографски принципи. Опитва се да развие някои лексикографски положения по отношение на тълкуването в исторически речници.

Приносни са изложените факти и коментари на авторката в отделни статии върху историята на езика от различни периоди, върху лексикографските принципи на историческия речник и особено – върху оригиналността и значението на Речника на книжовния български език на народна основа от ХVII в., задълбочено представен (в 33) като „първият труд в историята на българистиката и славистиката, който представя научно словното богатство на новобългарските дамаскини“, и др. Критично са оценени

принципи на класификацията на историческите периоди в развитието на езика. Коментира се отделянето на предписмен период в това развитие. Важно и оригинално ми се струва критичното виждане на кандидатката върху определения като „предписмен“ период, свързан със самото формиране на българския език като сплав от славянски и прабългарски език, отбелязването на факти, които показват едновременно използване на няколко писмени системи в старинни надписи от различни обекти – първобългарски руни, кирилски и глаголически букви, гръцки букви. Свое мнение изказва Мичева и по въпроса за развитието на нашия език към аналитизъм.

Много от нейните изследвания, особено върху старобългарски съюзи и синтактични отношения, но и върху въпроси на културната история, се цитират от автори у нас и в други страни (общо 23 цитир.).

Безспорно положителен образ на учен, отворен към културния живот и със стремеж за издигане на познанията на българското общество, създават за кандидатката нейните културоложки публични изяви – над 50 лекции по радиото, 10 предавания по телевизията. Тя защитава научната позиция за старобългарския език, представя значимостта на историческата българска книжнина, научноизследователската дейност на ИБЕ и др. Необходимо е да се отбележи и участието на В. Мичева в учебни помагала за училищата. Интересни и полезни са нейните разработки върху старобългарската литература в тези помагала – за произхода и разпространението на глаголицата и кирилицата от IX. век до днес, за специфики в съчиненията на бележити книжовници, като Климент Охридски, Константин Преславски, Черноризец Храбър, Йоан Екзарх, Презвитер Козма, Патриарх Евтимий. Същото се отнася и до изложените съпоставки между особеностите на старогръцката митология, фолклора и старогръцката литература, както и между трите типа гръцка трагедия (с представители Есхил, Софокъл, Еврипид). Достъпно са поднесени и въпроси от развитието на съвременната българска литература (за 8 или 10 клас).

Така изложените кратки бележки върху научните разработки и прояви на В. Мичева – *многопроблемни и задълбочени* – кандидатката по настоящия конкурс за доцент се очертава като един от основните български историци на езика, чийто интерес е *не само към отделни езикови форми и тяхното развитие*, а лингвист, който през историческите текстове *вниква в народното мислене по най-разнообразни битови, нравствени и религиозни въпроси*. Тя показва не само същностни прояви от това мислене, но и исторически промени в него, преплитане на привнесено християнско виждане, в някои случаи – на политеистично мислене (напр. при лексемата *грях*) и оригинален домашен влог. Този процес е доказан чрез много позовавания на различни текстове от цялото развитие на книжовния език до 18 в. Отличителна черта на разглежданото научно творчество е неговата стилистична яснота, стегнатост и задълбоченост на изложението.

Заклучение. Изложената кратка оценка на трудовете на кандидатката д-р Ваня Мичева я представя като ерудиран и творчески много активен учен, насочен към по-слабопроучени проблеми или напълно нови в историческата наука за езика. Изследванията ѝ допълват значително не само картината на българския исторически

синтаксис, но и познанията за развитието на българския език през средновековието, както и за мисленето и вижданията на обществото. Те подпомагат и образованието върху историята на българския език от старобългарския период до Освобождението. С научната си и широка образователна и популяризаторска дейност д-р В. Мичева напълно основателно може да бъде избрана за доцент по история на българския език.

12.05. 2016 г.

Написала:

